

СУЧАСНЫЯ ПРАБЛЕМЫ ЭТНАЛІНГВІСТЫКІ, ЛІНГВАКРАІНАЗНАЎСТВА І ЛІНГВАКУЛЬТУРАЛОГІІ

Г.М. Барткевіч (ДУА “Азярэцкая дзіцячы сад-сярэдня школа Глыбоцкага раёна”)

ВУЧНЁЎСКІЯ КРАЯЗНАЎЧЫЯ ДАСЛЕДАВАННІ ЯК АДЗІН З ФАКТАРАЎ ВЫРАШЭННЯ ПРАБЛЕМЫ ЛІНГВАКРАЯЗНАЎСТВА

Ключавыя словы: лінгвакраязнаўства, клуб “Пошук”, адапелятыўныя прозвішчы, мясцовыя гаворкі, анамастычныя даследаванні, культурна-гістарычная спадчына Азярэччыны, практычны выхад.

Указам Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь 2022 год аб’яўлены Годам гістарычнай памяці. Калісьці французскі пісьменнік Поль Валеры сказаў: ”Уваходзячы ў будучае, мы азіраемся на мінулае”. Проста, але мудра. Жыццё наша віруе і імкліва імчыць наперад. Здаецца, што ты ўсё паспееш, усё пазнаеш. Але ... памёр чалавек... і вось ужо шкадуеш: не паспеў спытаць, не паспеў запісаць, не паспеў... Таму важным сродкам фарміравання актыўнай грамадзянскай пазіцыі, патрыятычных якасцей асобы з’яўляецца лінгвістычнае краязнаўства, якое ажыццяўляецца ў нашай установе адукацыі праз даследчую дзейнасць. Асноўная мэта працы – удасканаленне падрыхтоўкі навучэнцаў да навукова-практычных канферэнцый праз сістэматызацыю ведаў, уменняў і навыкаў у сферы лінгвакраязнаўства.

Тэматыка прац вельмі разнастайная: “Нацыянальны строй і стылізаваная вопратка”, “Вобраз жанчыны – пакутніцы ў народных песнях”, “Наша сямейная рэліквія – патэфон”, “О бульба! Мы цябе ўслаўляем!”, ”Прыкметы і павер’і ў святле абярэгу жыцця”, ”Традыцыі, звычкі пры правядзенні абрада “Куцця”, “Сваё шануй да забыцця” (этнаграфічная спадчына Азярэччыны), культурна-пазнавальны маршрут “Дарога ў храм”, “Прыродныя аб’екты Азярэччыны” і інш. Важнасць дадзеных прац у наш час тлумачыцца тым, што разбураецца традыцыйная беларуская вёска, і разам з ёй знікае багаты пласт мікратапанімічнай лексікі, што назапашваўся на працягу многіх стагоддзяў.

Сутнасць нашай працы заключаецца ў стварэнні сістэмы “Беларуская мова, беларуская літаратура і пазакласная работа” праз дзейнасць клуба “Пошук”, якая дае магчымасць настаўніку і навучэнцам рэалізоўваць асноўныя прынцыпы даследчай дзейнасці ў сферы лінгвакраязнаўства.

Мэтай напісання даследчых прац з’яўляецца абавязковае практычнае прымяненне сабранага матэрыялу. На прыкладзе некаторых даследчых

работ я пакажу, як выкарыстоўваецца сабраны мясцовы матэрыял у практычнай дзейнасці.

Матэрыялы даследчых прац “Тапаніміка Азярэччыны” [1] і “Легенды і паданні як спосаб вывучэння геаграфіі роднага краю” [7] выкарыстоўваюцца на інтэграваным уроку “Беларуская літаратура і геаграфія” па тэме “Геаграфічныя назвы Беларусі”. Навучэнцы прадставілі айконімы (21 назву), гадонімы (9 назваў), гідронімы (8 назваў), мікратапонімы (22 назвы), аронімы (4 назвы) і 8 легенд [3]. Вядома, што нашы продкі мелі багаты слоўнікавы запас і заўсёды маглі адшукаць непаўторную назву свайму паселішчу [6]. Мы лічым, што мясцовыя тапонімы, легенды і паданні яшчэ не сталі аб’ектам сістэматычнага гісторыка-кразнаўчага вывучэння, і, спадзяёмся, што нашы працы спатрэбяцца пры напісанні летапісу населеных пунктаў Глыбоччыны, а магчыма, і пры дапаўненні звестак раённай кнігі “Памяць” Глыбоцкага раёна [11].

Вялікую цікавасць у навучэнцаў выклікала праца “Адапелятыўныя прозвішчы Азярэцкага краю” [8]. Тэмай зацікавілася вучаніца Ірына Гусак. Сярод прааналізаваных адапелятыўных прозвішчаў Азярэччыны пераважна выкарыстоўваюцца найменні паводле асацыяцыі з назвамі ўласнабеларускіх звяроў, насякомых, дрэў, птушак і інш.

На тэрыторыі Азярэччыны пражываюць жыхары з прозвішчамі, утворанымі ад наступных асноў: дуб (*Дубіна, Дубкоў, Дубніцкі, Дубаў, Дубоўскі, Дубскі*), мурашка (*Муравей*), салавей, мядзведзь (*Мядзведзеў, Мядзведзскі*), лось, голуб (*Галубенак, Галубоўскі, Голубеў*), казёл (*Казлоў*), крот (*Кротаў*), мыш (*Мышкоўскі*), баран (*Баранаў, Барановіч, Баранчук, Барашкаў*), карась (*Красько*).

Пра многае нам расказала не толькі лексічнае значэнне прозвішча, але і яго структурна-граматычная будова.

Вынікі працы даказалі, што ведаць сваіх продкаў, ганарыцца і прымнажаць гонар сваёй сям’і – гэта абязак кожнага. Аднак у час гутаркі з супрацоўнікамі аддзела ЗАГС мы высветлілі, што пры змене прозвішча варта быць асцярожным: у кожнае закладзена пэўная энергетыка і пазбавіцца яе – значыць згубіць нейкую радавую падтрымку.

Дадзены матэрыял мы выкарыстоўваем на ўроках беларускай мовы пры вывучэнні тэм “Асаблівасці скланення прозвішчаў у сучаснай беларускай мове”, “Аднакаранёвыя словы і формы аднаго і таго ж слова”, “Тыпы амонімаў”, ”Словаўтарэнне” і інш. Размова з супрацоўнікамі аддзела ЗАГС паказала, што за апошнія гады ў Глыбоцкім раёне змяніліся два адапелятыўныя прозвішчы: *Казёл і Баран*.

Яшчэ адна спецыфічная асаблівасць нашых прац у сферы лінгвакраязнаўства – вывучэнне мясцовых гаворак [10]. Пераважным метадам збіральніцкай дзейнасці выступае тэматычная гутарка з носьбітамі гаворкі, якая пачалася са збору звестак па тапаніміі. Звяртаючы ўвагу на фанетычныя, граматычныя і слоўнікавыя адметнасці мясцовай гаворкі, вучні супрацьпастаўляюць іх літаратурным адпаведнікам, што садзейнічае паглыбленаму разуменню літаратурнай нормы, павышэнню культуры

маўлення. Навучэнцы запісалі шэраг дыялектных слоў (*калатнеча, дзяцюк, чапельнік, дзяга*), словы жаргоннай лесікі (*бук, шпора, клава*), устарэлых слоў (*вілачнік, сенцы, сундук, карамысла, пуня, свіронак, патэфон*) і інш. [6]. Дадзены матэрыял выкарыстоўваем пры вывучэнні тэмы “Лексіка беларускай мовы паводле паходжання”, пры падрыхтоўцы да алімпіяд, пры правядзенні пазакласных мерапрыемстваў.

Паходжанне назваў культавых пабудоў Азярэччыны стала аб’ектам аднаго з нашага анамастычнага даследавання “Адметнасць гісторыка-культурнай спадчыны царквы Праабражэння Гасподня вёскі Мамаі Глыбоцкага раёна” [9]. Дадзены матэрыял выкарыстоўваецца пры правядзенні факультатыўнага курса “Духоўная культура і патрыятызм”, уведзенага ў 2021/2022 н.г. і садзейнічае беражлівым адносінам да гісторыка-культурнай спадчыны нашай Айчыны [2]. Напрацоўкі шырока прымяняюцца пры вывучэнні тэм «Сінонімы» (дабрыня, міласэрнасць, спагада, спачуванне), “Не з рознымі часцінамі мовы” (не забі, не ўкрадзі, не зайздросці, не вымаўляй і г.д.), “Антонімы” (радасць – гора, смерць – жыццё), “Правапіс вялікай і малой літары” (Дом Божы, Багародзіца, Бог і г.д.), а таксама пры правядзенні разнастайных пазакласных мерапрыемстваў [5].

Навучэнцамі сабраны вялікі фактычны матэрыял: лексічныя адзінкі, якія ўтрымліваюць інфармацыю пра культуру, гісторыю, асаблівасці побыту і звычайў жыхароў Глыбоччыны, асаблівасці ландшафту рэгіёна; прыродныя аб’екты Азярэччыны, устойлівыя адзінкі з нацыянальна-культурнай інфармацыяй; анамастычны матэрыял [4].

Лінгвакраязнаўчае апісанне моўных адзінак дазваляе выявіць нацыянальную асаблівасць культурна-гістарычнай спадчыны Азярэччыны і навакольных вёсак. Прапанаваны вопыт работы па арганізацыі даследчай дзейнасці ў сферы лінгвакраязнаўства на ўроках беларускай мовы і літаратуры і ў пазаўрочны час не патрабуе асаблівых умоў прымянення, акрамя творчага падыходу да сваёй справы. Сабраны і запісаны матэрыял не пыліцца на паліцах. Мы цесна супрацоўнічаем з Азярэцкай сельскай бібліятэкай-музеем этнаграфіі (філіял № 13 ДУК “Глыбоцкая цэнтралізаваная бібліятэчная сістэма”), ДУК “Глыбоцкі гісторыка-этнаграфічны музей”, супрацоўнікамі раённых газет “Вольнае Глыбокае” і “Веснік Глыбоччыны”. Свае даследаванні дзеці прадстаўляюць на разгляд навучэнцам установы адукацыі, бацькам.

Юныя краянаўцы заўважылі, што сумленая праца ў сферы даследчай дзейнасці ўключае вучня-чытача ў дыялог з вялікімі навукамі – літаратуразнаўствам, культуралогіяй, эстэтыкай.

Вынікі лінгвакраязнаўчай дзейнасці на сучасным этапе прадстаўлены станоўча на раённых і абласных конкурсах (канферэнцыях) работ даследчага характару сярод навучэнцаў устаноў агульнай сярэдняй адукацыі, два з іх узнагароджаны дыпламамі Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь: удзел у рэспубліканскім конкурсе экскурсійных маршрутаў “Пазнаем Беларусь разам” (намінацыя “Культурная спадчына

майго краю”) і рэспубліканскім конкурсе “Мясціны майго дзяцінства” у рамках праекта “Збяры Беларусь у сваім сэрцы”.

Мы прапануем навукоўцам і студэнтам філалагічных факультэтаў арганізоўваць выезды на летнія палявыя практыкі менавіта ў далёкія ад райцэнтраў вёскі, бо сабраны крэйзнаўчы матэрыял – гэта мастацкі летапіс народа, узбуджальнік творчай энергіі, новых ідэй і нават пэўных тэхнічных рашэнняў, якія з цягам часу рэалізоўваліся ў адпаведных умовах. Мы ж не навукоўцы, аднак пэўныя напрацоўкі мы можам прапанаваць для разгляду на вышэйшым узроўні.

Літаратура

1. Агеева, Р. А. Происхождение имен рек и озер. – М.: Наука, 1985. – 144 с.
2. Бородин, А. В. Основы православной культуры: учеб. для осн. и ст. ступеней общеобразоват. шк., лицеев, гимназий / А. В. Бородин. – М.: Покров, 2002. – 256 с.
3. Гідранімія Глыбоцкага раёна. Глубокский район // Витебская область. Природа, туризм, спорт, отдых = Vitebsk region / The nature, tourist, sport, rest / под общ. ред. Л. Л. Прокофьевой. – Витебск, 2005. – 46 с.
4. Глыбоччына: ад старажытнасці да сучаснасці / рэдкал. : Т.У.Бялова [і інш.]. – Мн. : Беларус. энцыкл. імя П. Броўкі, 2009. – 735 с.
5. Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі: Віцебская вобласць. – Мінск. 1985. – 144 с.
6. Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь: Віцебская вобласць: нарматыўны даведнік / У. М. Генкін, І. Л. Капылоў, В. П. Лемцюгова; пад рэд. В. П. Лемцюговай. – Мн.: Тэхналогія, 2009. – 668 с.
7. Ненадавец, А. М. Віцебшчына ў легендах і паданнях, Мн., 2000. – С.123-125.
8. Пилипенко, М. Ф. Этнография Белоруссии: [Учебн. пособие для ист. фак. вузов] // М. Ф. Пилипенко. – Мн.: Выш. школа, 1981. – 192 с.
9. Скрабатун У. Храм у Мамаях. – Вольнае Глыбокае, № 31 (174) 30 ліпеня – 6 жніўня 2003 г.
10. Этнаграфія Беларусі: ВМК для студ. спец. 1-01 03 01 “Гісторыя”, 1-02 01 02 “Гісторыя. Замежная мова” // Этнаграфія Беларусі. – Наваполацк: ПДУ, 2006. – 328 с.
11. Шур, В. В. 3 гісторыі ўласных іменаў / В. Шур. – Мінск: Вышэйшая школа, 1993. – 156 с.
12. Яшкін І. Я. Беларускія геаграфічныя назвы. Тапаграфія. Гідралогія. – Мінск: Навука і тэхніка, 1971. – 256 с.

М.В. Василькова (Витебский государственный университет имени П.М. Машерова)

АГРОУСАДЬБА КАК ЭЛЕМЕНТ ОТРАЖЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ

Ключевые слова: агротуризм, агроусадьба, экотуризм, этнотуризм, культура.

Сельская усадьба является главным атрибутом агротуризма, спрос на который заметно возрос в последние десятилетия в странах постсоветского